

// LAS DONES I LA GUERRA //

CÈLIA NADAL PASQUAL
UNIVERSITAT POMPEU FABRA

Víctimes Invisibles. La repressió de la dona durant la Guerra Civil i el franquisme a Mallorca

Antoni Tugores

Editorial Tria Llibres

www.triallibres.es, 2010

299 p.

Antoni Tugores és historiador i periodista. La seva trajectòria com a investigador es bifurca en dues grans branques: la gastronomia, a partir de la recuperació de les particularitats locals tradicionals; i la història, des de la segona república espanyola fins a la postguerra. En aquesta línia, ha signat com a autor *Adéu Andreu, biografia d'un lluitador republicà* (2003), *Antoni Amer. La història robada* (2004), i *La guerra a casa* (2006).

En la seva última publicació, *Víctimes Invisibles. La repressió de la dona durant la Guerra Civil i el franquisme a Mallorca* (2010), explora un caire poc conegut de la repressió durant aquest període històric per varis motius. El primer, pel grup humà sobre el qual se centra la recerca: la reraguarda, la població civil i, més concretament, la dona. L'autor aclareix la necessitat de compensar la tradicional desatenció pel gènere femení que la historiografia arrossega: «Des de fa anys se sap que la Guerra Civil i el franquisme havien provocat tant vençudes com vençuts. Per això, aquest treball es dedica íntegrament a episodis de la guerra o del temps de la dictadura protagonitzats per dones». El segon motiu que fa del llibre particular és el territori que abraça: no és la història dels fets ocorreguts en una gran capital com Barcelona o Madrid, on han tingut lloc els fets més coneguts pel centre neuràlgic que són i per les institucions que aglutinen, sinó els d'una part geogràficament perifèrica de l'estat: Mallorca, i especialment, el poble de Manacor. Tugores mostra un exemple clar d'estudi de la història a partir de la localitat, sense la qual, cap visió global arribaria a ser possible ni del tot pertinent.

En aquest sentit, la recuperació dels casos inèdits de les protagonistes anònimes (unes més que d'altres) no només serveix per dignificar la seva memòria, sinó per a contribuir a comprendre el funcionament de les presons, dels processos judicials, de la psicologia del terror i de tants altres elements rellevants de la societat del segons terç del segle XX.

El llibre s'estructura en dotze capítols, cada un dedicat al retrat i acció rellevant d'una dona dins el context esmentat. A través de la seva lectura ens adonam que les «heroïnes» no sempre protagonitzaren la resistència passiva. Si bé és cert que hi ha casos de víctimes utilitàries, preses com a reenes, com na Magdalena Roig, la dona del batlle republicà de Manacor, Antoni Amer, que tancaren a la presó amb el pretext que els llençols que tenia estesos eren per fer senyes als avions republicans. Quan les seves filles acudiren a l'ajuntament a intercedir per ella, el *Capità Jaume*, cap de Falange, els digué: «Ton pare és un revolucionari i si no deis on és vos matarem a tots». L'alcalde fou localitzat i mort d'un tret per l'esquena, però per Magdalena aquest fou només l'inici d'un camí de por i violència.

Altres vegades, les al·lotes queien en desgràcia per simples ajustaments de comptes personals. Crida l'atenció el procés de Pilar Solanas, del mateix bàndol nacional, que passa d'ocupar un dels més alts càrrecs del règim concedits a una dona, la prefectura de Falange, a la presó de Can Sales per motius certament extrapolítics. O el de la *madame* d'un bordell, que al final salva la pell per tenir més informació de la que s'esperava.

Tugores també s'encarrega de recollir els casos en els que l'opressió s'exerceix directament per neutralitzar un activisme destacat, com els d'Aurora Picornell o Matilde Landa. Aquesta última, protagonitza una dura història de violència psicològica. Condemnada per auxili a la rebel·lió, la presa se suïcidà en presó. Els documents oficials ho feren constar com un cas d'atac d'epilèpsia.

Com hem vist amb els casos esmentats, les escenes en que es mouen aquestes dones mostren un espectre totalment variat de rols en la dinàmica de l'absurd que pot arribar a generar qualsevol situació extremadament repressiva. En aquest sentit, i com a últim exemple, un dels capítols més novel·lescs és potser el Bàrbara Salom, que amagà durant anys un jove al corral de casa seva. Tot aquell temps feu creure als falangistes que l'anaven a buscar que l'havia convertit en un gat negre. Els soldats, espantats pels hipotètics poders sobrenaturals d'aquella «bruixa», no gosaren fer-li la contrària. La realitat supera la ficció, o, com diu Jaume Claret en el pròleg, el llibre és ple d'anècdotes que «demanen a crits un Jesús Montcada, un Sebastià Alzamora o un reencarnat Miquel Àngel Riera capaços de dramatitzar-les i novel·litzar-les». Al marge de l'anècdota, l'episodi ens fa reflexionar sobre el nivell de formació precari, en aquest cas el dels agents repressors, en una societat, la mallorquina, mal alfabetitzada, que en el segle XX encara era capaç de creure en encanteris populars.

Tanmateix, de la hilaritat per la incongruència a la tragèdia de la tortura i la injustícia, l'autor no cau mai en la frivolitat del qui s'ho mira amb distància ni amb la fredor del bon científic. El to de l'investigador no és el de l'acadèmic, ja que es posiciona i participa de les narracions reals, en pren partit. Amb tot, el to planer i divulgatiu no ens pot fer obviar una tasca de documentació extremadament rigorosa. Ni la ficció ni l'especulació no tenen cabuda en aquest assaig que, a part d'oferir totes les referències dels documents i les fonts, compta amb altres recursos d'innovació tecnològica per ampliar la documentació com ara els codis QR, que dirigeixen el lector a una

visualització digital de retrats, sentències, i altres documents que l'editorial Tria Llibres posa a l'abast.

En resum, Antoni Tugores, historiador apassionat i compromès, ofereix una dotzena d'històries de dones amb episodis que inclouen la barbàrie i la tendresa, la comicitat i el dramatisme més extrem. Amb aquesta feina, demostra que la Història es basteix sempre a partir d'històries particulars, alhora que ofereix unes claus que permeten treure conclusions sobre el comportament de l'ésser humà en situacions de conflicte, por i violència.

